

Κοσμολογική, εργαστηριακή Μπιενάλε

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 05/07/2021

Ο Hashim Sarkis, διευθυντής της 17ης Διεθνούς Μπιενάλε Αρχιτεκτονικής της Βενετίας με τίτλο «Πώς θα ζήσουμε μαζί;», αναζητά ένα νέο χωρικό συμβόλαιο για την ισότιμη συνύπαρξη έμβιων όντων και πλανητικού οικοσυστήματος

Αξίζει έπαινος στους υπευθύνους της Μπιενάλε Αρχιτεκτονικής της Βενετίας για τον άθλο της πραγματοποίησης της έκθεσης, έστω και χωρίς επίσημα εγκαίνια με φυσική παρουσία. Σε μια συγκυρία αβέβαιης υγειονομικής «μετάβασης», η μόστρα, ανοιχτή για το κοινό από τις 22 Μαΐου, είναι η πρώτη υλοποιημένη διεθνής εκδήλωση αυτών των διαστάσεων, με το ρεκόρ των 112 διεθνών συμμετοχών και των 65 εθνικών περιπτέρων. Βέβαια, για όποιον έχει συνηθίσει στην τελετουργία των εγκαίνιων προηγούμενων ετών με την πολυκοσμία των αρχιστάρ, την ευφορία του συνωστισμού και το πυρετικό πήγαινε-έλα του

αρχιτεκτονικού κοινού κάθε ηλικίας στην πάντα ζεστή και υγρή Βενετία, αυτή η Μπιενάλε δείχνει κάπως μελαγχολική, σε μια περίοδο ακόμη ανασφάλειας σε ό,τι αφορά την πανδημία.

Άλλες βεβαιότητες φαίνεται πάντως να αναζητεί ο Hashim Sarkis σε αυτή την Μπιενάλε, ο ταλαντούχος Λιβανέζος αρχιτέκτονας και καθηγητής στο MIT της Βοστώνης. Ξεκινά με διαπιστώσεις οικουμενικής εμβέλειας για τις συνθήκες ζωής των έμβιων όντων, τις απειλές του οικοσυστήματος από τον άνθρωπο, τις συνθήκες των κοινωνικών ανισοτήτων αλλά και την πολλαπλότητα των θετικών προοπτικών αν αναζητηθούν λύσεις ως εκδοχές συλλογικών εκφράσεων και αξιών. Προωθεί την ιδέα ενός νέου «χωρικού συμβολαίου» στη θέση του κοινωνικού συμβολαίου της Αριστεράς του 20ού αιώνα, καταδεικνύοντας ταυτόχρονα την αποτυχία της πολιτικής όπως τη γνωρίζουμε μέχρι σήμερα και την ανάγκη μιας κοινωνικής αυτοσυνειδησίας για την υλοποίηση μιας νέας «επαγγελίας του συλλογικού». Η οποία πρέπει να οδηγήσει σε έναν καινούριο κόσμο, όπου ο άνθρωπος δίνει χώρο σε όλους τους συντελεστές των πλανητικών μορφών ζωής, σε μια νέα εξισορρόπηση και νέα «συμβίωση». Σε αυτό το κοσμολογικό όραμα, ο αρχιτέκτονας καλείται να αποποιηθεί του συμβατικού ρόλου του, να αναγνωρίσει τη συνθήκη έκτακτης ανάγκης και να μετατραπεί σε εκτελεστή της «αναγκαστικής διαχείρισης» του ανθρώπινου είδους, εξαιτίας της αποτυχίας και των ευθυνών του τελευταίου για την κρίση του έμβιου και φυσικού περιβάλλοντος.

Αποψη της Μπιενάλε στους Κήπους, με το περίπτερο των ΗΠΑ στο βάθος και σε πρώτο πλάνο το έργο The Birds' Pavilion του Patrick Berger (με τη συμμετοχή του Αριστείδη Αντονά).

Σε αυτή τη διαπίστωση της κρίσης, και ταυτόχρονα την αισιόδοξη επαγγελία ενός νέου «φυσιολατρικού παλίμψηστου» και την αναζήτηση μιας νέας πλανητικής αρμονίας, εμπλέκονται περίπου τα πάντα, όλα τα ζητήματα θα λέγαμε «του συρμού». Ο Sarkis έχει ήδη δώσει δείγματα της διαπραγμάτευσης αυτών των θεμάτων, για παράδειγμα στο βιβλίο του 2019 (εκδόσεις MIT) με τίτλο *The World as an Architectural Project* και θέμα τις μακροδομικές ουτοπίες των τελευταίων 150 χρόνων (στο βιβλίο περιλαμβάνονται και οι μελέτες του Κωνσταντίνου Δοξιάδη για την Οικουμενόπολη και για την Ηλεκτρονική Πολεοδομία του Τάκη Ζενέτου). Σε μια εξελιγμένη εκδοχή των Μπιενάλε, όπως αυτή του Richard Burdett το 2006 (*City: Architecture and Society*) και του Alejandro Aravena το 2016 (*Reporting from the Front*), ο Sarkis αναζητά το νόημα της αρχιτεκτονικής μέσω της υπέρβασής της και του οικουμενικού βλέμματος στους χώρους της συλλογικής

διαβίωσης και των συνθηκών της πλανητικής επιβίωσης. Σε αυτό το πλαίσιο, η συνθήκη της πανδημίας παραδόξως δεν αποδυνάμωσε ούτε αποπροσανατόλισε την προσέγγισή του, αλλά αντίθετα ενσωματώθηκε στον αρχικό επιμελητικό στόχο.

Ο Sarkis δομεί την έκθεσή του μεθοδικά σε τρεις ενότητες στο Αρσενάλι (Among diverse beings – As new households – As emerging communities) και δύο στους Κήπους (Across borders – As one Planet). Ξεκινά δηλαδή από τη μικροκλίμακα της ανθρώπινης ύπαρξης, τη σχέση της με τα άλλα όντα και τη διερεύνηση του ζητήματος της συλλογικής κατοίκησης, για να προχωρήσει στα θέματα των κοινωνικών και πολιτικών αντιθέσεων στις διάφορες ηπείρους και στη σχέση πόλης-χώρου, και να ολοκληρώσει με σκέψεις και προτάσεις για το μέλλον του πλανήτη και της σχέσης του με το διαστημικό Σύμπαν. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι αυτή η προσέγγιση αντιστοιχεί κατά κάποιον τρόπο, μετά σχεδόν έναν αιώνα, στις αναλύσεις των CIAM (των Διεθνών Συνεδρίων Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής) που επιχειρούσαν την κατανόηση και τον σχεδιασμό του βιώσιμου χώρου «από το κουτάλι στην πόλη». Αν μη τι άλλο, ό,τι δείχνει να είναι κοινό είναι η αέναη φιλοδοξία του αρχιτέκτονα-ουμανιστή, εφευρέτη της ουτοπίας και παραγωγού της ελπίδας.

Εδώ όμως ο Sarkis, καθηγητής στο Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασαχουσέτης, αποδεικνύεται ιδιότυπος ουμανιστής, μιας και η Μπιενάλε του θα μπορούσε να χαρακτηριστεί έως και «αμερικανική», καθώς διακρίνεται από δύο βασικά στοιχεία αντίστοιχης προέλευσης. Από την Μπιενάλε, αφενός, δεν λείπει τίποτα απολύτως από ό,τι συνθέτει τον δεκάλογο (ή και ακόμη περισσότερο) των επίκαιρων ζητημάτων της πολιτικής ορθότητας. Αφετέρου, η εντέλεια αισιόδοξη (αμερικανική και αυτή) διαχείριση της κρίσης διέρχεται μέσα από την ανάπτυξη και την υιοθέτηση της προωθημένης τεχνολογίας. Μπορεί η αρχιτεκτονική να μην υπάρχει σε αυτή την Μπιενάλε, αλλά κατά μήκος του Αρσεναλιού και στο κεντρικό περίπτερο των Κήπων εργάζονται πυρετωδώς όλα τα «ποντίκια του εργαστηρίου», που σε μια νέα συνθήκη μεσαιωνικού τεχνολογισμού προετοιμάζουν τη Νέα Αναγέννηση της Ανθρωπότητας. Η Αρχιτεκτονική θεωρείται μάλλον περιττή, σε αυτό το εργώδες περιβάλλον πειραματισμών και αναζήτησης μιας νέας ζωής που θα έχει απαλείψει τις ανισότητες σε μια πλανητική μελλοντική κοινωνία μόνο φαινομενικά προοδευτική, καθώς θα διέπεται από την «ενιαία σκέψη» εργαστηριακών προδιαγραφών.

Η είσοδος της Μπιενάλε στο Αρσενάλι με το έργο της Νιγηριανής Peju Alatise, Alasiri (“πόρτες απόκρυψης ή αποκάλυψης”), 2020.

Αν το δει κανείς έτσι, η προοπτική είναι μάλλον δυστοπική, όπως είναι δυστοπική για παράδειγμα η συμμετοχή της Αυστραλιανής Lucy Mcrae (Heavy Duty Love), που μας βεβαιώνει ότι «οι επιστήμονες αναπτύσσουν τρόπους επέμβασης στην εξελικτική μας διαδικασία (...) έτσι ώστε να επανασχεδιάσουν το ανθρώπινο είδος». Σε αυτό το πλαίσιο η Mcrae, «καλλιτέχνις επιστημονικής φαντασίας και αρχιτέκτων του σώματος», προτείνει ένα κιτ επιβίωσης για τον χώρο κατοικίας, που θα μπορεί να αντικαταστήσει την ανθρώπινη απουσία και επαφή στην αρχική φάση της ανθρώπινης ζωής και να αντικαθιστά την προστατευτική αγκαλιά ενός γονέα. Ή η έρευνα της Τουρκάλας Pinar Yoldas (που είδαμε και στη Διπλάρειο Σχολή το 2017, στην έκθεση «Tomorrow» με την επιμέλεια της Δάφνης και του Πάνου Δραγώνα) που στη Βενετία φέτος εμβαθύνει στην εργαστηριακή ανάλυση της μόλυνσης του υποθαλάσσιου περιβάλλοντος και της πλανητικής υπερθέρμανσης, με φόντο την προφητεία του συλλογικού θανάτου. Απέναντι σε αυτές τις απειλές και με μια αμεσότητα μάλλον μεσογειακή, είναι πιο ρεαλιστικές οι προβλέψεις στο ιταλικό περίπτερο που μιλούν για μια «κρίσιμη κατάσταση», ή στο ισπανικό που εκφράζουν μια συνθήκη αβεβαιότητας με το ερώτημα: «Μπορούμε να μετατρέψουμε τις προσωπικές μας αμφιβολίες σε αποδοτικές και λειτουργικές συλλογικές λύσεις»; Το αφήγημα της επικείμενης καταστροφής αιωρείται σε αυτή την Μπιενάλε, αλλά κάτω από την ενοποίηση της εκθεσιακής αντίληψης επισημαίνονται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην αμερικανική επιστημολογική αισιοδοξία και στην ουμανιστική προσέγγιση ιδιαιτέρως της Γηραιάς Ευρώπης.

Όπως για παράδειγμα στο εθνικό περίπτερο του Βελγίου, που παρουσιάζει μια πολύ ενδιαφέρουσα και καλά οργανωμένη έρευνα για το οικιστικό ζήτημα στη χώρα των Φλαμανδών και των Βαλόων.

Αυτή η Μπιενάλε των αρχετυπικών, αταβιστικών τοτέμ, ξύλινων κυρίως (το ξύλο υπάρχει παντού εδώ, ως συμβολική επιστροφή στη φύση), είναι εντούτοις ελκυστική από την άποψη της εκθεσιακής αισθητικής των συμμετοχών, με πολλές ευρηματικές εγκαταστάσεις που οι περισσότερες δεν οφείλονται σε αρχιτέκτονες αλλά σε καλλιτέχνες, οι οποίοι δείχνουν να εικονοποιούν με μεγαλύτερη ευχέρεια τα μηνύματα της έκθεσης. Αν κάτι ωστόσο μας έκανε εντύπωση σε αυτή την Μπιενάλε, ήταν το πρωτοφανές μανιφέστο στο εξωτερικό τού πάντα ενδιαφέροντος περιπέτερου της Ιαπωνίας: «Είναι παράλογο να ισχυριζόμαστε ότι οι πράξεις μας ανήκουν αποκλειστικά στον εαυτό μας». Στη χώρα όπου η έννοια της ατομικής ευθύνης αποτελεί ευλαβικά τηρούμενη πεποίθηση και αρχή, αυτή η ρήξη είναι όντως επαναστατική!

Απόψεις της έκθεσης στο Αρσενάλι.

Πανεπιστήμιο της Στουτγάρδης (Achim Menges κ.ά.) και ITKE, Material Culture/Maison Fiber, 2021.

Αποψη του περιπτέρου του Βελγίου.

Η ελληνική παρουσία

Η 17η Μπιενάλε επιφύλαξε και μια ευχάριστη έκπληξη για το -επί του παρόντος τουλάχιστον- ολιγάριθμο ελληνικό κοινό, μιας και ποτέ άλλοτε οι προσκεκλημένοι Έλληνες συμμετέχοντες, εκτός από την επίσημη εθνική εκπροσώπηση, δεν ήταν τόσο πολυπληθείς και ενδιαφέροντες. Η Μάνθα Ζαρμακούπη και οι Αμερικανοί συνεργάτες της παρουσίασαν στο Αρσενάλι την «Αρχαιολογία της Αναπηρίας», εμβαθύνοντας στο -όπως αποδείχτηκε- ιδιαίτερα επίκαιρο ζήτημα της προσέγγισης των αρχαιολογικών τόπων, με έμφαση στα μνημεία της αθηναϊκής Ακρόπολης. Ο Αριστείδης Αντουάς, επίσης στο Αρσενάλι, διαπραγματεύτηκε, σε συνεργασία με το Ομοσπονδιακό Πολυτεχνείο της Ζυρίχης, μια σειρά Πρωτοκόλλων συλλογικής διαβίωσης σε συνθήκες πανδημίας και σε περιβάλλον φυσικής ή ψηφιακής, δημόσιας ή ιδιωτικής, ζωής. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η λεπταίσθητη, διορατική και στοχαστική συμμετοχή του Θωμά Δοξιάδη και των Ελλήνων συνεργατών του, που εμβαθύνουν στο θέμα των βασικών μορφών ζωής. Οι μύκητες, οι σπόροι των οποίων συλλέχτηκαν ευλαβικά στο Αρσενάλι, μεταφέρθηκαν στα εργαστήρια του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και επέστρεψαν στη Βενετία ως ανθολόγιο θαυμάσια ανεπτυγμένων μικροοργανισμών, αποτελούν μια ποιητική αναφορά στο άδηλο μυστήριο κάθε «αφανούς» μορφής ζωής. Οι μύκητες του Δοξιάδη φιλοξενήθηκαν όχι μόνο σε μια υποβλητική «σπηλιά» στο Αρσενάλι αλλά και αποτέλεσαν κεντρικό έκθεμα της συμμετοχής τού ΟΗΕ στους Κήπους της Μπιενάλε.

Σε μια διεθνή έκθεση της μεγάλης προβολής των πόλεων και των περιφερειών, η προβολή της Θεσσαλονίκης αποδεικνύεται ιδιαίτερα εύστοχη και επιτυχημένη. Ο Νίκος Καλογήρου και οι συνεργάτες του, από το Τμήμα Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ, επιχείρησαν μια ενδιαφέρουσα ιστορική και πολεοδομική ανάλυση, με βάση τον περίφημο άξονα της οδού Αριστοτέλους σχεδιασμένο από τον Ερνέστ Εμπράρ, ένα από τα ωραιότερα και σπάνια παραδείγματα αστικού σχεδιασμού στην Ελλάδα, ένα πραγματικό «αστικό σαλόνι» συλλογικής διαβίωσης. Στο περισσότερο από άλλα επικοινωνιακό Ελληνικό περίπτερο η φιλοξενία ήταν επίσης ελληνική, καθώς οι επισκέπτες είχαν την ευχάριστη (και χρήσιμη) ευκαιρία να επιλέγουν από την εκθεσιακή επιφάνεια ένα από τα πολλά τεύχη-τεκμήρια της πόλης, ενθύμιο της επίσκεψης.

Η συμμετοχή με την αιγίδα του ΟΗΕ. Σε πρώτο πλάνο, οι “μύκητες” του Θωμά Δοξιάδη.

Αποψη του ελληνικού περιπτέρου.

Οι φωτογραφίες είναι του Ανδρέα Γιακουμακάτου
Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Το Βήμα», 27.6.2021.